

Prošlost u sadašnjosti, sadašnjost za budućnost

Miroslav Modrić*

miro.modric48@gmail.com

*Sveta jednostavnost sama je sebi korisna:
ali koliko pohvalnim životom sagrađuje Crkvu Isusovu,
toliko joj škodi ako se ne opire onima koji je raskopavaju.*
(sv. Jeronim)

Uvod

Na prigodnom predavanju braći Provincije Presvetog Otkupitelja, odnosno duhovnom nagovoru, za što je i pisan ovaj tekst, želio sam samo upozoriti na ono što zapravo svi mi vidimo i znamo. Bio sam svjestan da nije moguće na nekoliko stranica – i u tridesetak minuta – iznijeti prošlost bilo koje redovničke zajednice pod vidom njezine budućnosti. No moguće je donijeti nekoliko slika iz kojih se može barem naslutiti sadašnjost, izrasla iz prošlosti, s obzirom na budućnost. Neće biti sve rečeno u predavanju, ali će, evo, ostati napisano na papiru.

Najprije recimo da je lako riječima govoriti o redovništvu, o dobroti, o Bogu i njegovoj ljubavi, ali o tome životom govoriti nije baš lako. A ni jednostavno. No, mi franjevci – manja braća – pozvani smo da upravo životom govorimo, kao što je govorio i sv. Franjo. Ne riječima. Duboko svjestan vlastitih slabosti, naglašavam da ovo što ovom prigodom ovdje ipak govorim ne govorim samo drugima nego i sebi samom. Možda je to odveć izravan govor, ponegdje i preoštari. No valja uzeti u obzir da se činjenice ne smiju sakrivati jer bi upravo to zajednicu odvelo u nepoznato. Pa i u vlastitu propast. Nije lako nekome svom reći da ima rak, ali što se prije rekne veće su mogućnosti da mu se život spasi. Šutnjom i sami pristajemo biti sudionici nečije ne-budućnosti. Pa i ne-budućnosti svijeta u kojemu živimo.

Nijedno ime ovdje svjesno ne spominjem, iako se govori o nama svima vidljivoj stvarnosti. Ako se netko u tome pronade ili pak osjeti prozvanim, nije moja krivnja što se prepoznao. Neka se samo sjeti Jeronimovih riječi:

* Dr. sc. Miroslav Modrić, svećenik, franjevac, član Provincije Presvetog Otkupitelja u Splitu.

»Znam da ću se omraziti s premnogima, koji drže za svoju uvredu općenito govorenje o duševnim manama; a dok se na me srde, pokazuju kakva im je savjest: te puno gore sude sebe nego li mene. Ja doista nikoga neću imenovati. [...] Ne obasipati psovkama onoga koji opominje, i koji ako će i biti u istim grijesima, bar je u tom bolji, što mu nisu mile njegove zloće« (Kaluderu Rustiku).

Ako nam sve ovo skupa ipak nije jasno, pogledajmo stanje franjevaštva, a i redovništva općenito, u drugim zapadnim zemljama: Njemačkoj, Francuskoj, Italiji... pa će nam i odmah i sve biti jasno. Zato se o tome ne smije šutjeti.¹ Ako nekomu ni poslije toga nije jasno, očito mu trebaju naočale. Ili naušnice.

Evo se već više godina svakodnevno i na poseban način družim s pokojnom nam braćom – prepisivanjem i obradom mrtvara Provincije Presvetog Otkupitelja, od njezina osnutka prije gotovo trista godina. Dakle, bavim se i živim s prošlošću te time s korijenima naše sadašnjosti i budućnosti, očitovane u životima naše više od tisuću i sedam stotina upisane braće u spomen-knjigama, mrtvarima. Njihovi životi, osobito pak njihova smrt, glasno šalju poruku nama koji smo još uvijek s ove strane životne crte. Možemo slobodno reći da nam govore i o našoj budućnosti, koju mi, današnja *manja braća* – svjesni toga ili ne! – pišemo svojim životima, a ne raznoraznim dekretima i kojekakvim izmjenama zakonskih odredbi.

Počeci

Da ne bismo sebično pomislili da smo mi izmislili redovništvo, taj poseban i izravan način života s Bogom i za Boga, otidimo sasvim kratko u prošlost. Sadašnjost je naime samo njezin plod, a time i temelj budućnosti. Zato iz prošlosti i sadašnjosti vrlo dobro znamo kamo idemo i što nas kao zajednicu čeka sutra.

Znamo da kršćanstvo svoje izvorište ima u židovstvu, koje se rodilo iz posebnog odnosa sinova Izraelovih s Bogom, Počelom i Tvorcem svega. Isus, sin Izraelova naroda, svojim je životom, riječju, smrću i uskrsnućem pokazao koliko je Bogu, Ocu našem, stalo do nas ljudi da se, eto, u svom Sinu prepustio ljudskoj naravi i u naše ruke. Prepustio se samo zato da nas dovede do istine da smo stvoreni na njegovu, na Božju sliku. Da smo rođeni i da živimo za vječnost. Neki su Isusove riječi odmah shvatili i prihvatili. Drugi ih i nisu baš odmah razumjeli, ali su prihvatili pokazanu im Božju ljubav i postali Isusovi učenici.

¹ Čovjek je sklon pravdati se šutnjom. No to je ponekad do velike grješnosti neodgovorno. Zamislimo da majka šuti o teškoj bolesti svoga djeteta, jer ne može prihvatiti da njezino voljeno dijete nije onakvo kakvim ga ona želi. Zar ga tom i takvom šutnjom ne šalje u smrt?! I onda nastupi otac koji, iako jednako voli svoje dijete, upozori na djetetovo stanje. Zar to majku ne bi teško pogodilo i rasplakalo?! Ali to je jedini način da se spasi njihovo dijete. Tko je ovdje u pravu: majka koja grli dijete i plače ili otac koji ga i spašava. I jednako voli! Tako i mi ponekad moramo djelovati ne samo šutnjom i ljubavlju za svoju zajednicu nego i razumom, da oстане na životu. Pa i uz one majčine suze.

Drugi su opet željeli cijeli svoj život darovati Bogu. Povlačili su se iz vreve svijeta te u samoći živjeli svoj odnos s Bogom. I bili ispunjeni Duhom Božjim. Drugi su, vidjevši u njima znak, pošli za njima tražeći i za sebe tu puninu susreta s Bogom. Živjeli su, odvojeni od svijeta, po mnogobrojnim špiljama pustinskoga kraja. Jedni su našli što su tražili, drugi su pak stali u traženju živeći kao da i ne žele naći Onoga za kim su pošli. Tako već od kršćanskih početka ima onih koji su u samoći pustinje tražili i našli Boga, ali i onih kojima je u duši uglavnom ostala samo pustinja. Njihova vlastita i ona koja ih okružuje. I ništa više.

Krajem trećega i početkom četvrtog stoljeća javljaju se pojedinci, osnaženi svojim susretom s Bogom, i počinju okupljati raspršene pustinjake u zajednice pomažući im naći Onoga koga traže. Tako su stvorene mnogobrojne isposničke zajednice i u Judejskoj pustinji, na prostoru između Jeruzalema i Mrtvoga mora. Za sve se to čulo i na Zapadu, u Rimu, pa su se i tu neki kršćani počeli odvajati te, iako u buci i vrevi velegrada, živjeti samo za Boga. Neki su pak pošli i na Istok vršiti pokoru. Među prvima je bio naš sv. Jeronim, Dalmatinac, kojemu nedavno proslavimo tisuću i šestotu obljetnicu blažene smrti (420.-2020.). Živio je na rubu Judejske pustinje, u svetištu Isusova rođenja u Betlehemu, gdje sam i sâm neko vrijeme živio. Za Jeronimom su, naime, u pustinju pošli i mnogi drugi, muškarci i žene. U Betlehemu, uz svetište Isusova rođenja, podigli su skromne nastambe – samostane i u njima živjeli svoju odvojenost od svijeta, trudeći se srcem, dušom i pameću živjeti s Bogom i za Boga.

Jeronim je svojim pokorničkim životom, ustrajnim radom i molitvom ubrzo stekao mnoge protivnike među monasima i pustinjacima. Osobito onima koji nisu trpjeli njegovu samostalnost, znanje i pokornički život. Vikom na njega često su pravdali svoj nevaljali život, jer im, u njihovoj duhovnoj nemoći, djela nisu slijedila riječi. Temperamentni se Dalmatinac na laži i ogovaranja nije povukao i zašutio, nego je iz svoje pokorničke špilje odgovarao perom, jer: »Sveta jednostavnost sama je sebi korisna: ali koliko pohvalnim životom sagrađuje Crkvu Isusovu, toliko joj škodi ako se ne opire onima koji je raskopavaju.«² Upravo je to bio uzrok njegove žestoke borbe perom za Istinu. Zna Jeronim da nije lako ostati Božji, pa iako se s tim ciljem i povukao u pustinju, ali ne prihvaća optužbe i laži onih koji se nisu uspjeli odmaknuti od svojih slabosti pa imaju običaj »ružiti svete, da im to bude utjeha u njihovom grijешenju« – napisao on Eustohiji.

Nitko ne smije misliti da je slobodan od poticaja na grijeh, dokle god živi. To jače što je bliže Bogu. Ali to znaju samo mudri i Bogu odani. Stoga se neki i odlučiše za pustinjački život, iako se ni ondje ne može biti miran. I monasi su, naime, samo ljudi. Jedina razlika među njima je u tome što se neki stalno ustaju i idu za Bogom, a drugi posustaju i ostaju u svojim slabostima i grijesima. Što više, druge vuku u svoj jad, umjesto da se sami ustanu i idu naprijed. »Sedam

² *Izabrane poslanice sv. Jeronima*, Zagreb, 1908, sv. II, 255.

puta pada pravednik i podiže se (Izr 24,16)« – piše Jeronim Rustiku – »ali ne gubi naziv pravednika tko se kajanjem uvijek podiže«. ³

Sve ovo pišem da osvijestim svima da su i danas u pokorničkim i redovničkim zajednicama samo ljudi. Ali to su oni koji se žele stalno ustajati i ići naprijed. I biti s Bogom na poseban i osoban način. Na tim su temeljima, poslije prvih pustinskih pokorničkih zajednica na Istoku, poslije nicala samotišta na Zapadu, pa i na našoj obali i na otocima u Jadranskom moru, gdje se u kršćanskom zajedništvu nastojalo, već ovdje na zemlji, živjeti za vječnost. Ne u besposlici i ljenčarenju, nego u molitvi i radu po načelu: »Ora et labora – Moli i radi«. Samostanci su tražili vlastito posvećenje i puninu u Bogu. U tome su ih zidovi – ako su ih uopće imali! – samo simbolično čuvali od svijeta, jer ih je od Zla čuvao samo njihov dubok odnos s Bogom, ako su ga imali na osobnoj razini. Kao takvi su izlazili van i davali drugim vjernicima od svoga obilja vjere, znanja, duhovnosti i vještina potrebnih za njihov život. Nisu se gubili u svijetu nego su, propovijedajući drugima, i sami rasli pred Bogom jer su živjeli ono što su naviještali. Zato su upravo samostani bili žarišta duhovnosti i znanja. I kod nas. Bili su svjetionici koji su drugima pokazivali put do unutarnjeg mira. Ako bi, ne ljubeći i ne poštujući svoje zavjete, gubili svoj mir i svoj život s Bogom, samostani bi se gasili i nestajali. Onda i danas! A i sutra će, ako ih uopće bude!

Sv. Franjo Asiški

Umor Crkve Franjina vremena bio je jedan od glavnih razloga rađanja novih načina života u zajedništvu, novih redovničkih zajednica, bilo muških bilo ženskih. Zavjeti su bili isti, ali se htjelo započeti iznova. Sve staro i umorno ostaviti. Zato se sv. Franjo iz Asiza, ali tek poslije vlastitoga iskustva svijeta i onda susreta s Bogom, povukao u samoću i živio ljepotu toga susreta. Upravo je to razlog da nije mogao ostati neopažen, iako je to silno želio. Njegov susret s Bogom je razlog da je ubrzo, prosvijetljen nebeskim nadahnućem, spoznao da je od Gospodina poslan zato da za Krista pridobije duše koje je Zli nastojao ugrabiti. I zato je, potaknut primjerom Onoga koji se sam dostojao umrijeti za ljude, odlučio da će radije »živjeti svima negoli samome sebi«. ⁴

³ *Izabrane poslanice sv. Jeronima*, Zagreb, 1908, sv. I, 265; *Franjevački izvori*, Sarajevo – Zagreb, 2012, 1633.

⁴ U citiranom tekstu se nalazi vrlo važna misao pretočena u poznato načelo Franjevačkoga reda koje glasi: »Ne živjeti samo sebi, nego i drugima koristiti!« – donedavno poznatija u latinskom izričaju: »Non sibi soli vivere, sed et aliis proficere!« Upravo je takva duhovnost i takvo načelo trebalo umornoj Crkvi Franjina vremena, u dvanaestom i trinaestom stoljeću. Zato su pape odmah prihvatili sv. Franju i *manju braću* kao one koji životom i riječju navješćuju Riječ Božju. To je razlog da su se franjevci od samih svojih početka posvetili i pastoralnom djelovanju, a sve pod očinskom zaštitom i blagoslovom Crkve. Neki kao da bi im i danas oduzeli taj vid njihova svjedočenja Božje ljepote i ljubavi, iako bi time vidno osiromašili Crkvu i njenu navjestiteljsku ulogu u svijetu (v. o tome: *Franjevački izvori...*, 930).

Franjo je poštivao Crkvu svom dušom. Ta s njom je došao do Boga. Zato nikada nije dao na papu, biskupe i svećenike, sve ako su ponekad i zavrijedili opomenu. Slušao ih je jer su oni znali kakav treba biti Isusov učenik. Čak i onda kad mu oni sami nisu dokraja bili vjerni. To je bila novina u Crkvi, a i veličina sv. Franje. On kao da je znao misao sv. Jeronima, koji je puno stoljeća prije napisao Heliodoru: »Drugo je stanje kaluđerâ, a drugo ljudi crkavnoga reda. Ljudi crkovni pasu ovce, a ja sam ovca koja pase« (Kaluđeru Heliodoru). Upravo takva poniznost je sv. Franji podarila blagoslov Crkve. Blagoslov koji traje do danas, u njegovoj braći.

Sv. Franjo i darovana mu braća

Sv. Franjo Asiški je u početku, kad se obratio, da bi bio što bliže Bogu, ostavio svijet i živio u pustinjačkim prostorima. U špiljama. Tu je bio sjedinjen s Bogom pa je time imao sve. Tada mu je, rekao bi opet sv. Jeronim, »grad i njegova vrema postala tamnica, a samoća raj« (Rustiku). Bog je međutim imao druge planove s njim pa mu je, kako sâm sv. Franjo reče, »Bog darovao braću.«⁵ Franjo kao da je to u početku nerado prihvaćao. To kao da mu je remetilo njegov mir i onaj intimni život s Bogom i u Bogu. Budući da Bog ne odustaje od svojih planova, rođena je nova redovnička zajednica – *Red manje braće*, danas poznatija kao franjevci. Franjino je oduševljenje života s Bogom držalo zajednicu i nosilo je u Božje naručje. Kad se zajednica povećala, a oduševljenje i zanos u braći počeli slabiti, Franjo je napisao Pravilo kako živjeti u zajednici i ostati osobno povezan s Bogom. Na tome se temelji *Red manje braće*. Već tada je sv. Franjo vidio da je mnogo onih koji dolaze živjeti po njegovu primjeru, ali i da ne uspijevaju svi u tome. Umjesto da se u zajednici pune Božjom voljom i njegovom ljepotom, takvi u nju unose svoje slabosti. »Siromaška haljina braće pokazuje njihovo preziranje svijeta, ali samo ako se njihova djela i riječi ne protive tome odijelu«, rekao bi sv. Jeronim (Rustiku).

Upravo zato poglavari zajednice moraju budno paziti da braća obdržavaju Pravilo, a to znači da žive Evanđelje te na taj način Bog bude u središtu njihova života. Jedino tako *manja braća* mogu biti Božje svjetiljke, odnosno »svjetlo svijeta« (Mt 5,14). A to je ono što je sv. Franjo želio. To jednako i danas želi! Od nas! Jesmo li toga svjesni? Nisam baš siguran!

⁵ Isto, 206.

Manja braća u hrvatskim krajevima

Franjina se zajednica vrlo brzo brojem silno povećala i proširila na mnoge narode. Tako su braća, već u samim počecima, došla i među Hrvate i živjeli svoj život s našim narodom. Živjeli su životom koji je nerijetko bio vrlo težak. Baš kao i samog naroda. Osobito za vrijeme tuđinskih okupacija i nametanja njihova viđenja života. A i zla zvanog komunizam. Ipak, dio poteškoća stvarala su i sama braća, ona naime koja nisu uspijevala ostaviti svijet nego su ga, na ovaj ili onaj način, nosila sa sobom te ga kao svojevrsni virus unijela u zajednicu. Zaboravljalo se na sv. Franju i njegovo življenje Evanđelja. Zaboravljalo se da »nije pohvalno hoditi bez lanenih haljina, nego ne imati čim da se lanene haljine nabave« – kako sv. Jeronima napisa Nepocijanu. I danas ona braća koja nose »lanene haljine«, ili ih uopće ne nose, jasno i glasno govore da, iako žive u samostanu, svjetovna odjela bolje pristaju njihovu načinu življenja i razmišljanja nego Franjina kabanica. Upravo stoga poneki i danas izruguju one koji nose svoje redovničke haljine. Osobito ako su, iako čiste i uredne, malo starije te negdje i zakrpane! To ruganje sam i osobno doživio od jednog vanjštinom ozbiljnog fratra. Kao da su se sv. Franjo i braća dičili skupim lanenim odjelima, a ne nosili siromaške i neugledne kabanice! I više puta krpane! Ta sâm sv. Franjo napisa u Pravilu: »I neka se sva braća oblače u jeftinu odjeću, a mogu je s *Božjim blagoslovom krpati vrećom i drugim zakrpama*.«⁶

Iako sv. Franjo, držimo, nije poznao poslanice sv. Jeronima, ali kao čovjek Božji, a i sâm svet, odmah bi razumio najslavnijeg Dalmatinca i njegove riječi odaslane iz betlehemske špilje, koji napisa Nepocijanu i ovo: »Tvoja djela neka ne sramote riječi tvojih«, a Julijanu: »Kad se obratiš i budeš uzdisao onda ćeš se spasiti, i znat ćeš gdje si bio« i Pavlinu: »Sve dade Bogu, tko mu sama sebe darova.«

Ne zaboravimo da se čovjek teško mijenja. Onda i danas. Pa bio on i Bogu posvećena osoba, jer »kud god idemo nosimo neprijatelja sa sobom« – napisa Jeronim Eustohiji, misleći pritom na ljudsko tijelo. Znao je to i sv. Franjo iz vlastitoga iskustva te je napisao:

»Ima ih mnogo koji često, dok griješe ili trpe nepravdu, optužuju neprijatelja ili bližnjega. A nije tako: jer svatko u svojoj vlasti ima neprijatelja, to jest tijelo, po kojemu griješi. Stoga blago onome služi koji takvoga neprijatelja, predana njegovoj vlasti, bude uvijek držao zaslužnjenim i mudro se čuvao njega; jer dok to bude činio, nijedan drugi neprijatelj, vidljivi ili nevidljivi, neće mu moći nauditi.«⁷

Sve se ovo očitovala i u našoj prošlosti, na našoj pokojnoj braći. Većina njih se, duboko vjerujemo, trudila živjeti *Evanđelje, Radosnu vijest* po uzoru na svoga utemeljitelja – sv. Franju. Koliko je tko u tome uspio, samo Bog zna. No

⁶ Isto, 161.

⁷ Isto, 201.

znali su onu staru kršćansku istinu koju mi danas u pjesmi naviještamo: »Sjeti se da sam samo čovjek, a Bog si ti!« – te se trajno ustajali i išli ususret Bogu, Ocu svom.

Vlastita zajednica

Iz tih korijenja, iz toga Božjeg dara izrasla je i naša provincija, o kojoj se ovdje govori. Ona još uvijek ima važnu zadaću pred sobom, da bude svjetionik drugima. A to jedino može biti ako ostane povezana sa Svjetlom, s Isusom. Nikako drukčije! Kao i u Jeronimovo vrijeme, i sada su u samostanima samo ljudi. Slabi ljudi. Ljudi koji padaju. Znao je to Jeronim te je stoga u poslanici Heliodoru napisao: »Ako se želimo podignuti padnimo pred Boga. Jer, dok se god ustajemo i idemo naprijed, svjetlo smo sebi i drugima.« Što je više onih koji su u Božjoj blizini, zajednica može nositi više onih koji su izgubili volju ići naprijed. Samo oni koji u srcu nose Božje svjetlo, sposobni su voditi takve zajednice, jer oni jesu u svijetu, ali »nisu od svijeta« (Iv 17,14). »Ali ako sol obljutavi, čime će se ona osoliti? Nije više ni za što, nego da se baci van i da ljudi po njoj gaze« (Mt 5,13).

Evo i ova naša provincija, sa svim svojim slabostima, preživjela je gotovo tri stotine godina. I dalje će živjeti, ali jedino ako bude vjerna Bogu. Ako li je samo ime ili vanjšina budu razlikovali od svijeta, nestat će. Baš kao i tolike druge redovničke zajednice, koje zaboraviše da zavjete valja radosno živjeti, a ne o njima tek lijepo govoriti. »Neki kao da zaboraviše da je u samostanima preteški grijeh ono što ljudi svjetovni drže za malenkost, pa i za ništa« – napisao sv. Jeronim Eustohiji. Redovnička zajednica bez dubokog zajedništva u vjeri i molitvi, ne može živjeti.⁸ Životariti pak – može! Ali i to samo neko vrijeme! Ako se samostani prazne, odnosno: »Ako potok slabo teče, nije tome krivo korito, nego izvor« (Marku), nije kriv Onaj koji poziva. Nije krivo ni Pravilo niti uredbe nego pojedinci i zajednica koja ih ne živi.⁹ Srećom, »obraćenje nije nikada prekasno«, napisao sv. Jeronim Leti. Sjetimo se samo razbojnika na križu, uz Isusa.

⁸ S tim povezano valja najprije vidjeti koliko braće redovno dolazi na zajedničku samostansku molitvu. To je prvi i prilično dobar pokazatelj stanja. Također i tko dolazi ili ne-dolazi. Neki se obično pravdaju da imaju druge obveze, što im vjerujem, ali zašto molitvu staviti na posljednje mjesto u odnosu na ostalo?! Zašto nekim obvezama ne reći: »Ne mogu doći jer u to vrijeme imam našu zajedničku molitvu, bez koje zajednica ne može živjeti.« Uostalom, zašto baš uvijek isti nemaju vremena i ne dolaze?! Osobito je neprihvatljivo kad poglavari ne dolaze. A neke od njih se baš nikad ne vidi na molitvi.

⁹ To je naglašeno i u duhovnoj biografiji sv. Franje gdje piše: »Sam način života omogućuje ili sprječava bratstvo, a ne pravila i propisi« (fra Ignacije LARRAÑAGA, *Brat iz Asiza*, Split, 2021, 165). A redovničkoga života i zajedništva, kako rekospo, nema bez zajedništva u vjeri i molitvi. Zato se i po tome može vidjeti te odmah i jasno razaznati gdje se koja zajednica nalazi. A i kamo ide!

Braća u povjerenim im službama

Manja braća su veselo, nesebično i velikodušno započeli svoje redovništvo, no glavno pitanje je: »Gdje su danas braća? Sada!« Lako je, naime, početi, ali treba ustrajati i onda s Bogom dovršiti taj put. U tu nakanu je dobro pogledati službe braće, koje se često nalaze u mrtvarima, odnosno spomen-knjigama koje se svakodnevno čitaju prije molitve za pokojnu braću toga ili idućega dana. I u njima se, bar donekle, očituje život i franjevaštvo svakog pojedinog brata, a onda i vjera zajednice u cjelini. Svatko je u zajednici dobivao službu koja mu je trebala biti put k Bogu i sredstvo sjedinjenja s njim. Mi ljudi volimo reći da postoje više ili manje časne i važne službe. To ne bi bilo baš točno. Sve su, naime, službe darovani nam način življenja redovništva. One su samo naš put k Bogu. I ništa više. Dakle, jednako časne. O nama i našem odnosu s Bogom, a i kako obnašamo te službe, ovisi koji nas put sigurnije i brže vodi k Bogu. Ili pak u stranputicu. Nije stoga put odgovoran, nego onaj koji ga je izabrao ili dobio. Odnosno, onaj koji hodi ili bi njim trebao hoditi.

Službe nam nisu povjerene da njima sebi i svojim ugađamo nego da Bogu služimo, čineći dobro braći. Kršćanski i franjevački poziv nije teorija nego život. Običan i svakodnevni život. Dobro je stoga često pogledati se i preispitati kuda i kamo životom hodimo. Kao pojedinci i kao zajednica. Čovjek se lako uljulja u vlastite navike pa i ne opazi da nije na Božjemu nego na svome putu. Na to je još davno braću hrabro upozorio jedan od poglavara naše provincije – fra Stipan Bosančić kad je 1898. u svojoj okružnici napisao: »Naše sadanje stanje, naše današnje življenje ne odgovara našoj svrhi. Mi se nahodimo na štranputici.«¹⁰ Zar je danas stanje naše zajednice drukčije?! Bolje!? Samo je pitanje želimo li mi to vidjeti ili ne.

U rečenim spomen-knjigama se nalaze razne službe braće. Neke se donose vrlo kićeno, a druge se i ne spominju. Istina, postoje odgovornije službe, ali se ne smije nikako smetnuti s uma ni ona Isusova: »Kome je god mnogo dano, od njega će se mnogo iskati. Kome je mnogo povjereno, više će se od njega tražiti« (Lk 12,48). No, ne smije se zaboraviti ni to da svaka služba, pa i najmanja i najneznatnija, sa sobom nosi svoju odgovornost. Svatko će, naime, polagati račun za svoja djela. Ne za tuđa! Na to nas sv. Pavao izričito opominje: »Svaki će dakle od nas za sebe Bogu dati račun« (Rim 14,12).

Svaki manji brat je imao određenu službu. Obično više njih u svom redovničkom životu. U spomen-knjigama se obično donose samo neke. Često samo ona s kojom je brat usnuo u Gospodinu. Službe za spomen-knjige očito i nisu bile toliko važne, osim onih većih: provincijal, kustod, definitor, lektor. Recimo stoga nešto o nekoliko tih češće spominjanih službi.

¹⁰ APS, Fasc. 18, br. 722. Zar nam i danas ne trebaju baš takvi poglavari!?

Provincijalni ministar

Svakako je najodgovornija, a po ljudskim mjerilima i najčasnija, služba provincijala, odnosno provincijalnog ministra. On je poglavar cijele zajednice. Njegove ovlasti se temelje na Pravilu sv. Franje, zakoniku Franjevačkoga reda i Crkve. Službeni latinski izričaj *minister provincialis* bi značio *provincijski poslužitelj*, odnosno *služitelj*. Dakle, stalno je na usluzi braći i Provinciji. Ovlasti, koje su mu doista velike, ujedno su i silna obveza i odgovornost. Zato već sv. Bonaventura na početcima Reda napisa da se »u poglavarskoj službi nalazi opasnost«.¹¹ Ona je vrlo sklizak put na kojemu stalno vreba opasnost da se na njemu posklizne, da se službom posluži na temelju svojih osobnih interesa ili mjerila svijeta, a ne Crkve i neba.

Za službu provincijala, bar u posljednje vrijeme, obično se biraju braća profesori na učilištima. To je samo donekle razumljivo. Ta braća su, naime, dobila širu naobrazbu i obično se služe kojim stranim jezikom, što nije nevažno. No, ako je za takvu službu znanje glavno mjerilo – a ne njihova blizina Bogu, njihovo franjevaštvo, vjernost zavjetima, molitva i zajedništvo s braćom – onda ta služba može biti vrlo, vrlo neugodna za njega osobno. Također za braću i zajednicu u cjelini jer je takav poglavar vraća u svijet umjesto da je predvodi Bogu. Sve to je znao i svetac iz betlehemske špilje – sv. Jeronim Dalmatinac te je napisao u Poslanici Nepocijanu: »Od dvije stvari nesavršene, puno je bolje imati svetu seosku prostotu, nego grješnu rječitost.« Dakle, nije po Božju ako su znanje i nekakva rječitost odlučujuća pretpostavka da se nekoga izabere na tu službu. Redovnik koji nema iskustvo Božje ljepote i ljubavi u svom životu, ne može biti dobar poglavar. Ni približno. Državni, građanski i politički, za kojima se vuku dugi repovi – da, ali ne i redovnički.

Mnoge su zajednice upravo zbog takvih poglavara svoj hod završile u ropotarnici prošlosti. A i danas završavaju. Braća su, naime, za poglavare birala onakve kakvi su i sami, da ih oni podržavaju, a ne da karaju njihov redovništva nedostojan život. Nije sv. Franjo slučajno u svom Pravilu napisao: »Braća koja su ministri i sluge ostaloj braći neka pohode i opominju svoju braću i neka ih ponizno i s ljubavlju popravlja.«¹² Ali, svi mi znademo da roditelji svoju djecu odgajaju ne toliko onim što govore koliko onim što žive, tj. vlastitim življenjem Božje dobrote. Jednako je i u redovničkim zajednicama, bilo da su braća poglavari, nastavnici ili župnici. Najviše, zapravo drugoga odgaja jedino naš život. Ne riječi. Lako je govoriti i dijeliti lekcije, ali jedino onaj tko sâm živi Božjim životom drugoga vodi Bogu. I ove Franjine riječi pokazuju tko je dobar i pouzdan poglavar: »Mnogo izgrađuje braću podložnike kad vide kako se njihovi ministri i propovjednici rado prepuštaju molitvi, kako kleče i kako se ponizuju.«¹³ Bez

¹¹ *Franjevački izvori...*, 944.

¹² *Isto*, 1663. U opominjanju drugih poglavari uvijek moraju imati u srcu i mislima sv. Franju za kojega Toma Čelanski napisao: *Bio je ponizno strog i strpljivo srdit (isto)*, 819).

¹³ *Isto*, 663.

življenja tih Franjinih riječi provincijalni ministar ne vodi provinciju Bogu. On je samo direktor i šef. I to loš.

Isti Jeronim proročanski napisa i ovo: »Brod se lomi, a ja se svađam o tere-tu.« To kao da se događa nama – danas, kad svijet i Zli tako agresivno i naprasito nastoje osvojiti i samostane! Brod se lomi, a mi gledamo neke svoje osobne interese. Pa i one najniže. Svi to vidimo i znamo. A ipak šutimo jer takve poruke čovjeka Božjega iz Betlehema ovozemaljski čovjek ne čuje, nalazio se on bilo gdje, pa i u samostanu. Ako i čuje vrlo ih rado i brzo zaboravlja. Za nestanak neke redovničke zajednice odgovoran je svaki njezin član. Ipak, u skladu s pre-uzetim odgovornostima, daleko je najodgovorniji onaj koji je na čelu te zajedni-ce.¹⁴ Kako prenose rani dokumenti, sv. Franjo, čovjek Božji, poručuje nam glede generalnog ministra, što danas još više vrijedi za provincijalnoga:

»To mora biti čovjek veoma dolična života, velika razbora, hvalevrijednog ugleda, bez osobnih miljenika, da ne bi više ljubeći jednoga proizveo sablazan svima. Treba mu biti milo nastojanje oko molitve, ali ipak tako da određene sate posveti svojoj duši, a druge svome stadu: u rano jutro naime prvo mora slaviti svetu misnu žrtvu i ondje u dugoj pobožnosti s puno ljubavi Božjoj zaštititi pre-poručivati samoga sebe i svoje stado. A nakon molitve neka je dostupan svima da ga ispitaju, da svima daje odgovore, da se za sve brine s ljubavlju, strpljivošću i blagošću. (...) Na njega ponajvećma spada pronicati skrivene savjesti i iz tajnih žila izvući istinu. Sve optužbe u početku neka smatra sumnjivima dok se nakon pomna ispitivanja ne počne pojavljivati istina. Neka ne priklanja uši brbljalcima i brbljavce kad optužuju neka smatra posebno sumnjivima, i neka im olako ne vjeruje. (...) Da budu sa svima ljubazni, da sve koji im dolaze primaju sa svetom radošću i da svima čisto i jednostavno na samima sebi pokazuje uzor i primjer opsluživanja evanđelja u skladu sa zavjetovanjem Pravilu.«¹⁵

A je li to s nama danas tako?! Tko na to ne zna odgovor, slijep je! Odnosno, sâm je u toj tami. Još točnije: On je tama. A onda šutnjom još potpomaže neva-ljalo u vlastitoj zajednici.

Zbog upravo rečenoga, ako netko želi doznati kakva je neka zajednica to će najbolje i najlakše vidjeti po tome kakvu oni braću biraju za svoje pogla-vare. Njih se, naime, često bira prema samima sebi i tako im se unaprijed

¹⁴ Da zlo uvijek vreba kako će Bogu posvećene osobe »prizemljiti« poznato je bilo već i sv. Franji. To se obično događa pod vidom nekog općeg dobra. Tko želi više doznati kako se to događalo neposredno prije Franjina usnuća u Gospodinu, još više do kraja njegova stoljeća, kad su poglavarске službe preuzela braća koja su htjela biti učitelji i svom učitelju i utemeljitelju Reda, pa i samo Evanđelje ispravljati, neka posegne za vrijednom knjigom, u kojoj je to opisano slikovito i vjerno, te pročita *Knjiga kronika ili nevolja Reda manje braće* (1209-1349). Uza sve nedostatke koje ti tekstovi imaju, oni nose i poruke upozorenja kao što je ova: »Pokvareno ponašanje vladajućega jest i naziva se kugom. Naime tako je najlakše zatrovati i iskvariti podanike, a njegovo će zlo biti toliko veće koliko je veća vlast« (*isto*, 1255).

¹⁵ *Isto*, 1167-1168. – S ovim povezano vrijedno je navesti i riječi jednog bivšeg provincijalnog ministra, koje potvrđuju upravo rečeno. Taj brat je, naime, kad je već osjećao blizinu *sestrice smrti*, puno toga shvatio te bolno uzdahnuvši rekao: »O kako bih lako napustio ovaj svijet da nisam bio provincijal!«

vežu ruke, ako su i imali dobre namjere. Smijemo stoga reći: »Ako poglavari vjerno opslužuju zavjete, bez velikih tumačenja«,¹⁶ te po Franjinu primjeru, želi i zapovijedi mole u skrovitosti i redovno dolaze na zajedničku molitvu, i po Franjinu idealu se odnose prema novcu, oblače se skromno i ponašaju kao franjevci – onda su i braća te zajednice takva! Ako je obrnuto od toga, onda su i braća takva. Nikako drukčija. To je vrlo jednostavna matematika. Poglavari su, gledano u cjelini, ogledalo zajednice. Ali nema smisla vikati samo na ogledalo nego i na one koji se ogledaju u njemu – na braću koja su ih izabrala. Tek kad se sami vrate izvorima, Bogu svome, za poglavare će birati onu braću koja su bliže Bogu.

Uz male nijanse sve se ovo upravo navedeno može primijeniti i na samostanske poglavare. Zato o toj službi ne pišem posebno. No i ta služba je doista važna i odgovorna. Gotovo presudna. Ona je, na neki način, kralježnica redovništva i zajedništva manje braće. U molitvi i životu. Međutim, gvardijani nemaju neke veće ovlasti. Imaju uglavnom dužnosti. Ako tu službu po Božju vrše predano i zauzeto, možemo slobodno reći da su mučenici. Ako su takvi, onda oni predanost Bogu i svojoj zajednici plaćaju vlastitim životom.¹⁷ Često spominjana služba definitora u naše je vrijeme obično samo ukras. Oni su savjetnici. Nerijetko i pijuni onih jačih jer tu ne odlučuju argumenti nego broj. Baš kao i u politici. Zato ni o toj službi ovdje ne pišem, iako se u mrtvarima doista često donosi.

Lektor i profesor

Rado se istakne i služba lektora i profesora, oduvijek važne i odgovorne služba u zajednici. Oni čuvaju i prenose znanje. I podučavaju i odgajaju mlađu braću. Upravo stoga, jer je to toliko odgovorna služba, ona sa sobom nosi ne male opasnosti. Već je sv. Franjo na njih upozoravao. Kad su ga braća jednom zgodom upitala je li mu po volji što su se neki, koji su primljeni u Red, davali na proučavanje Svetoga pisma, odgovorio je:

»Sviđa mi se doduše dok po primjeru Kristovu, o kojemu se čita da je više molio nego je čitao, ne propuštaju molitvu i da toliko ne studiraju da bi znali što im je

¹⁶ *Isto*, 208. – Raznim i tobože pametnim i znanstvenim tumačenjima može se sve opravdati. I najočitije kršenje zavjetâ. Čak ih proglasiti i suvišnim. Upravo zbog takvih je napisano i ono kad je brat Ilija pokušao i samoga sv. Franju poučiti kako treba živjeti: »Tada blaženi Franjo upravi svoje lice k nebu i ovako Kristu govoraše: 'Gospodine, nisam li ti dobro rekao da mi oni ne vjeruju?' – Na to svi čuše glas Kristov: 'Franjo, nema ništa u Pravilu tvoga, nego sve je moje što god je ondje; i hoću da se Pravilo opslužuje onako: doslovce, doslovce, doslovce, bez tumačenja, bez tumačenja, bez tumačenja.' I dodade: 'Ja znam koliko može ljudska slabost i koliko ću im pomoći. Koji god dakle ne žele opsluživati, neka izadu iz Reda.'« (*isto*, 1109).

¹⁷ Od najranijih godina svoga franjevaštva više sam puta čuo kako se, onako u šali, govori: »Gvardijan je pljuvačnica samostana.« Čini se da tu ipak ima istina, jer je on kriv za sve.

govoriti, nego neka ono što su čuli izvršuju, a kad to sami izvrše, neka preporučuju drugima da čine.«¹⁸

Nikako prije toga! U pismu bratu Antunu sv. Franjo napisa: »Odobravam to što braću poučavaš svetom bogoslovlju sve dok obavljajući taj posao ne trneš duha svete molitve i pobožnosti.«¹⁹ A to se upozorenje odnosi na svetca, na čovjeka Božjega, na sv. Antu Padovanskoga. Dakle, i sveti moraju budno paziti da se ne poskliznu na putu prema Vječnosti, a kamoli mi, grješna i slaba braća. Veliko je stoga i važno pitanje danas: Gdje se mi danas nalazimo kad je u pitanju duh molitve i pobožnosti?! Razmišljamo li i razgovaramo li uopće o tome? Bojim se da nismo. A to onda glasno i jasno govori gdje smo. Povrh svega, da se nikad ne zaboravi: Samo svojim životom i doslovnim obdržavanjem zavjeta odgajamo i učimo druge, osobito mlađu nam braću. Dakle, ne riječima nego svojim djelima.

Župnik

Nešto o najčešće spominjanoj službi u mrtvarima, o službi župnika, odnosno o onima koji ih obavljaju, o svećenicima i njihovu pastoralnom radu. Daleko je najveći dio braće obavljao upravo tu službu, iako se ona za mnoge ne donosi. Moglo bi se reći da je svaki svećenik Provincije barem neko vrijeme bio u pastoralu, kao župnik ili župni pomoćnik. Naglasimo da se sv. Franjo poslije svog obraćenja povukao u samoću te u tišini i miru proživljavao i živio svoj susret s Gospodinom. Da mu pokaže svoju zahvalnost i ljubav dao se na popravlanje zapuštanih crkava. Kad mu je Gospodin 'darovao braću' nije imao u planu da će neki biti svećenici. Kad se i to dogodilo, budno je pazio da braća klerici tu uzvišenu službu obavljaju kako dolikuje veličini toga Božjeg poziva i dara.²⁰

Kako je dobro poznato, Franjo je od samoga svog obraćenja pazio na čistoću i urednost crkava. U njima je vidio Isusovo prebivalište. Kad bi još izdaleka vidio kakvu crkvicu na brijegu, kleknuo bi i molio: »Klanjamo ti se, Gospodine Isuse Kriste, u svim tvojim crkvama koje su na cijelom svijetu, i blagoslivljamo te, jer si svetim križem svojim svijet otkupio.«²¹

Franjo je duboko i životno častio Isusovu stvarnu nazočnost u Euharistiji. Zato je već u svom prvom pismu, upućenom svećenicima, napisao:

»Klerici, svi obratimo pozornost na velik grijeh i neznanje koje neki imaju o presvetom tijelu i krvi Gospodina našega Isusa Krista te o njegovim presvetim imenima i napisanim riječima koje tijelo posvećuju. Znamo da ne može

¹⁸ *Franjevački izvori...*, 970. – Ovo se Franjino upozorenje može mirne duše primijeniti i danas. Također i na župničku i odgojiteljsku službu. I ta, naime, braća uče i podučavaju druge.

¹⁹ *Isto*, 132.

²⁰ *Isto*, 206.

²¹ *Isto*.

biti tijela ako se prije ne posveti riječju. Ništa naime tjelesnoga na ovom svijetu nemamo i ne vidimo od samoga Svevišnjega osim tijela i krvi, imena i riječi, po kojima smo postali i po kojima smo otkupljeni od smrti za život. (...) Stoga se u svim ovim i drugim stvarima brzo popravimo; pa gdje god bude tijelo Gospodina našega Isusa Krista nedolično smješteno i ostavljeno, neka se ukloni s toga mjesta i stavi na drugo mjesto i čuva.«²²

U svom drugom pismu, onom poglavarima, napisao je:

»Molimo vas, više nego za same sebe: kad vam se učini zgodno i korisno, ponizno zamolite klerike da nada sve časte i njeguju presveto tijelo i krv Gospodina našega Isusa Krista, sveta imena i njegove riječi koje posvećuju tijelo. Kaleže, tjelesnike, oltarne ukrase i sve što spada na žrtvu moraju imati od dragocjene stvari. A ako u kojem mjestu presveto tijelo Gospodinovo bude posve siromaški smješteno, neka ga oni prema naredbi Crkve na dragocjeno mjesto stave i čuvaju, neka ga nose s velikim poštovanjem i drugima obazrivo podjeljuju.«²³

Svima je poznato da je sv. Franjo u svemu bio pravi siromašak: u odjeći, obući, jelu, smještaju, prijevozu. Baš u svemu. To isto je tražio – a traži i danas! – i od sve svoje manje braće. Od nas! Ali, kad je u pitanju Isus u Posvećenom Kruhu, u Euharistiji, bio je raskošan. Raskošan do neba u svojoj ljubavi i zahvalnosti za Ljubav koju je osobno spoznao. Za koju je živio. Zato je od braće svećenika tražio – a traži i danas! – da svećeničku službu vrše u dubokoj ljubavi prema živom Isusu, u njihovim rukama posvećenom Kruhu. Upravo zato i danas, ako se želi doznati kakav je manji brat kao župnik, valja najprije pogledati njegovu crkvu, osobito pak sakristiju i crkveno posude. To najviše govori o njegovoj vjeri, ljubavi i zauzetosti za Boga. A i za povjerenu mu zajednicu, Isusovo ljubljeno stado.²⁴ Kako rekosmo, sve je to dobro znao sv. Franjo, pameću, vjerom i ljubavlju. A zna i danas. Bilo bi mudro zapitati se što bi Franjo nama danas rekao. A i što nas sutra čeka.

Svećenička služba je Božji dar koji nitko ničim nije niti može zaslužiti. Zato nitko taj dar ne može i ne smije prisvajati kao svoj. Niti njime može na bilo koji način sebe uznositi nad druge. To je nezaslužan dar, dar koji smo dobili za druge. Nikako za sebe same. Velik je to dar koji sa sobom nosi i veliku odgovornost. Zato je čudno i neobjašnjivo da danas u našoj zajednici, kad je toliki manjak svećenika, manja braća svećenici dobivaju i obavljaju službe koje nemaju baš ništa sa svećeništvom. Službe koje bi jednako dobro, ako ne i bolje, obavljali neki drugi. Oni koji žive svoj obiteljski život.

²² Isto, 127.

²³ Isto, 129.

²⁴ Događa se da župnik iz opravdanih razloga nema svoje boravište u župi, da ne živi sa svojim stadom koje mu je povjereno. Događa se međutim i to da župnik traži mjesto gdje će mu biti lakše, gdje ima osigurano sve što mu treba za bezbrižan život. A na župu ide kao što radnici idu na posao, ali on samo vikendom. Stado preko tjedna ostavlja da se samo snalazi, traži svoju pašu i živi bez svoga pastira (Iv 10,12-13).

Još i ovo, tek da se zna

Ne tako davno, jedan brat, kojega cijenim i poštujem, reče mi da bi našu mladu braću trebalo odvojiti od starije braće jer da na njih negativno utječu. Silno sam se iznenadio toj izjavi jer je to rekao ozbiljan i godinama okićen brat. To, naime, nije rješenje problema nego skrivanje i puštanje da se gnjiloća sve više širi. To je kao da nepodnošljiv smrad oko nas rješavamo tako da nabavljamo masku, a ne da okoliš očistimo i time smrad uklonimo. Dakle, ne treba mlade odvajati od starijih i života zajednice nego nas starije učiniti da im budemo uzor i primjer dobrote, vjere, požrtvornosti i molitve. Nije rješenja u tome da od mladih skrivamo istinu, nego da našu istinu učinimo primjerenom našem i njihovu pozivu i daru.

Sjetimo se što napisao fra Jordan Janski za početne poteškoće Reda manje braće, koje je on proživljavao, a koje, usput rečeno, nikada i ne prestaju te ih svaka generacija proživljava na svoj način. On, naime, napisao da se »neće ništa postići ako se ruka ne stavi na korijen«, ²⁵ a to je, u ovom slučaju, stvarni odnos s Bogu svakoga od nas, za kojim smo jednom tako radosno i radosni pošli. ²⁶ To je i istinsko obdržavanje zavjeta, bez onih mnogih opravdavajućih tumačenja. Upravo zato valja svaku stvar nazvati pravim imenom. Možda riječima već spomenutoga i rijetko hrabrog provincijalnog ministra: »Naše sadanje stanje, naše današnje življenje ne odgovara našoj svrhi. Mi se nahodimo na štranputici.«

Zaključak

Svakomu bi trebalo biti jasno da nas upravo naša sadašnjost vodi ili ne vodi u budućnost. Vodi nas u sutrašnji život ili u ropotarnicu prošlosti. Sami o tome odlučujemo – svojim životima. Življenjem ili neživljenjem Evanđelja. Sve drugo su samo jalove riječi i samozavaravanje! Ako, poslije svega, ipak ne želimo življenjem Evanđelja i radošću poći u svoju budućnost, prepustimo svoje mjesto drugima. Onima koje Bog šalje kao što je nekada poslao sv. Franju i njegovu manju braću da zamijene umorne u Crkvi. Sutrašnjica se danas živi i piše!

Znam da će se nekima ovo ovdje doneseno, na pojedinim mjestima učiniti odveć izravnim, jer je doista istina da su život i odnosi među braćom u samo-

²⁵ V. *Franjevački izvori...*, 1618.

²⁶ Upravo s ovim povezano, ovih mi se dana jedna majka telefonski požalila da je susrela neke redovničke osobe, a u njima i na njima ni trunke radosti, veselja i blagosti koje bi prenijeli na druge. Samo neka zamišljenost, briga i tugaljivost na licima. A žive s Bogom i za Boga. Onda me upita: »Kako je to moguće?! Biti s Bogom, a opet biti tužan?! Nama izvan samostana tako je važno i potrebno vidjeti na vama u samostanima da ste, i uz križ, našli svoj smisao koji se onda očituje i na vašim radosnim licima, u govoru i ponašanju. To nam daje onu tako potrebnu snagu da izdržimo i ostanemo vjerni Bogu u svim poteškoćama koje nas svakodnevno okružuju u ovom čudnom svijetu. Nije valjda i vaš život u samostanima kao i ovaj naš?«

stanima neusporedivo bolji i skladniji nego onih izvan samostana. Međutim, nemojmo se zavaravati i tješiti time da smo bolji nego oni izvan samostana jer »je u samostanima preteški grijeh ono što ljudi svjetovni drže za malenkost pa i za ništa«, kako je prije već naveden sv. Jeronim. Osim toga, imamo i Isusove riječi koje su nam izravno upućene: »Na Mojsijevu stolicu zasjedoše pismoznanci i farizeji. Činite dakle i obdržavajte sve što vam kažu, ali se nemojte ravnati po njihovim djelima jer govore, a ne čine« (Mt 23,2-3).

Ne tješimo se time da je u drugim redovničkim zajednicama stanje slično. Ili čak i lošije. Ne zaboravimo, naime, da mi najprije odgovaramo za svoj život i život svoje zajednice. Tek onda i za druge. Temeljni uzrok našeg nestajanja, ako – ne daj Bože! – do toga dođe, možemo nazvati i nedostatak duhovnosti, nužne za redovnički život. A to se može shvatiti i kao nedostatak onog presudnog iskustva Boga u našim osobnim životima, a time i u životu zajednice.

Potrebu ovakvog razmišljanja i otvorenoga govorenja, evo i pisanja, potvrđuje i napisana mi reakcija jednoga brata na izneseno:

»Miro dragi, hvala ti na ovome promišljanju i pisanju. Pogodio si bit problema. Nadam se da si dobro i da te zdravlje služi. Pozdrav iz vrlo hladnog i gotovo snježnog B... – fra...«